

Toekomst voor de tapuit

Voortgangsverslag 2021

De tapuit is een prachtige maar kwetsbare soort, die dankzij de inzet van verschillende partijen kan rekenen op extra aandacht en bescherming. Door vijf jaar lang nesten te beschermen, bestaand leefgebied in stand te houden en nieuwe leefgebieden te creëren, geven we de tapuit de kans in aantal toe te nemen. Graag doen we verslag van het tweede projectjaar, 2021.

Wat was ook alweer het plan?

'Toekomst voor de tapuit' is een vijfjarige samenwerking tussen Vogelbescherming Nederland, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, It Fryske Gea en Het Drentse Landschap, mede gefinancierd door de Provincie Drenthe, de Provincie Friesland en het Jaap van Duijn Vogelfonds.

Doel van het project is het bestaande leefgebied van de tapuit uit te breiden en het aantal tapuiten te laten toenemen. Concreet streven we naar (her)vestiging van de tapuit in minimaal twee gebieden buiten het Aekingerzand en een groei tot minimaal 70 broedparen in de hele regio

Het vijfjarenplan omvat vijf onderdelen:

- **Beheeradvies:** de vijf mogelijke uitbreidingsgebieden waren al geschikt voor de tapuit, maar er is nog mogelijkheid voor kleine verbeteringen. Daarom wordt per gebied een advies opgesteld.
- **Nestgelegenheid:** omdat er niet overal voldoende natuurlijke nestholtes zijn (mede door de lage konijnenstand), bieden we de vogels kunstmatige nestgelegenheid. Tapuiten maken hier graag gebruik van.
- **Nestbescherming:** een voorlopig essentiële noodmaatregel. Om de nesten te beschermen tegen de vos wordt gaas aangebracht rond de nestingang zodra een broedgeval wordt vastgesteld.
- **Monitoring:** door het gebruik van kleurringen kunnen we de populatieomvang goed monitoren en belangrijke informatie achterhalen over overleving en broedsucces van de tapuit.
- **Voorlichting:** bezoekers zijn zich vaak niet bewust van de vogels die op de heide broeden. Voorlichting is van groot belang om verstoring of vernieling van de nesten te voorkomen.

Hieronder lichten we deze onderdelen nader toe. Maar we beginnen met het voornaamste: hoe ging het met de tapuit in 2021? Was het een succesvol broedseizoen?

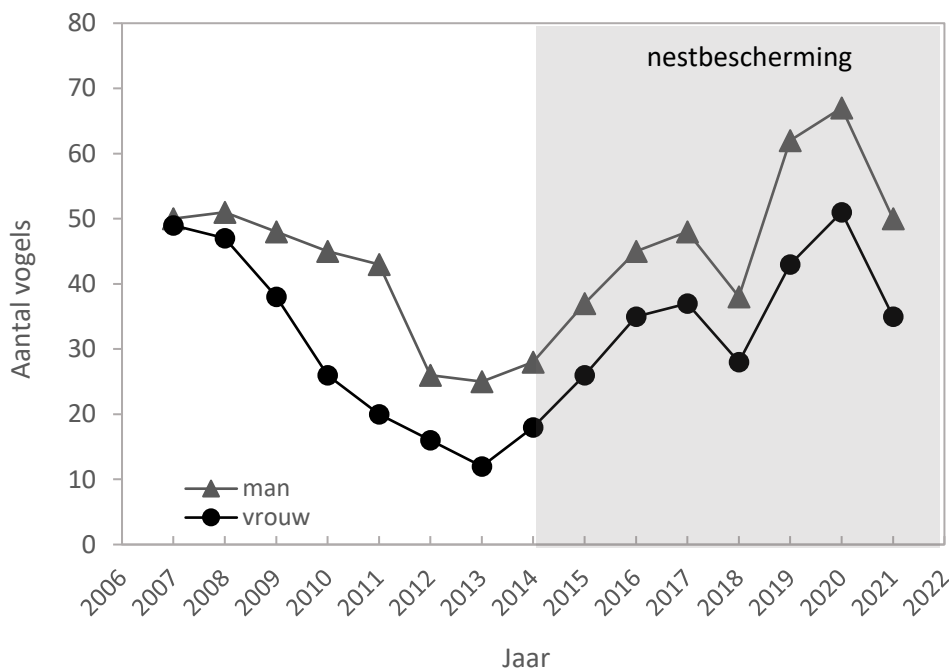
Broedseizoen 2021

De tapuiten hadden dit jaar een goed broedseizoen en een mooi aantal jongen is uitgevlogen. Door de lage terugkeer uit de overwinteringsgebieden heeft de populatie echter een flinke dip gemaakt.

Terugkeer

Gebaseerd op de reproductie in 2020 had de populatie dit jaar verder in omvang moeten toenemen en hadden we gehoopt de grens van 60 broedparen te bereiken. Helaas liep het anders: er kwamen maar 35 tapuitenvrouwtjes terug uit de overwinteringsgebieden in Afrika, een flinke achteruitgang ten opzichte van 2020 (51 vrouwtjes). Ook het aantal mannetjes daalde, van 67 naar 50. De overleving van eerstejaars vogels bereikte een dieptepunt van slechts 15%. De overleving van adulte vrouwen was 35% en van de mannen 54%.

Vermoedelijk zijn er zware omstandigheden geweest tijdens de trek of in het overwinteringsgebied want ook op andere plekken in Nederland waar nog tapuiten broeden, werden afnames vastgesteld. De afname in het Drents-Friese Wold lijkt echter nog wel iets steviger. Of dit door toeval komt of dat de tapuiten van het Aekingerzand in een slechtere conditie waren, is niet te zeggen.

Aantalsontwikkeling van de tapuit in het Drents-Friese Wold. De populatie is met een kwart afgenomen tussen 2020 en 2021. Ook in 2018 was de terugkeer van overwinteraars erg laag.

Broedresultaten

Er zijn in totaal 210 eieren gelegd door de tapuiten. Het eerste broedsel had gemiddeld 6,2 eieren en het tweede 5,0. De legselgrootte was daarmee duidelijk hoger dan in voorgaande jaren. Van alle eieren die normaal bebroed werden kwam 12% niet uit, dit is iets aan de hoge kant. De oorzaak van het niet uitkomen van tapuiteneieren is onbekend. De invloed van dioxines is niet erg waarschijnlijk zo blijkt uit onderzoek, maar mogelijk spelen andere gifstoffen, inteelt of nutriëntentekorten een rol. Wat de oorzaak ook is, het niet uitkomen van eieren gaat natuurlijk uiteindelijk wel ten koste van het aantal uitgevlogen jongen.

Van de 49 gevolgde nesten gingen negen verloren door predatie en twee werden verlaten na verstoring. In totaal zijn er dankzij alle inspanningen 189 jongen uitgevlogen, toch nog een mooi resultaat. Het gemiddelde aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest lag daarmee op 4,9, dit is gelijk aan 2020.

Nest met jonge tapuiten. Foto Stef Waasdorp.

Gebiedsontwikkeling

Na enkele droge jaren kende 2021 beduidend meer neerslag. In combinatie met een verminderde begrazingsdruk zorgde dit ervoor dat het Aekingerzand er goed bij lag. Tijn, zandblauwtje en vele andere planten kwamen tot bloei en boden nectar aan insecten. De komende jaren zal de schapenbegrazing flexibeler ingezet worden, zodat goed gestuurd kan worden waar en hoe lang begrazing gewenst is. Dit is zoeken naar een evenwicht tussen het niet overbegrazen maar wel voldoende open houden van de vegetatie, waarbij de gewenste begrazingsdruk mede afhangt van de weersomstandigheden.

Het konijn speelt een sleutelrol in veel heide- en duingebieden door de invloed die deze soort heeft op het hele systeem (bodem, vegetatie, voedselweb). Voor de tapuit is het herstel van de konijnenpopulatie waarschijnlijk van groot belang om op termijn weer op eigen kracht te kunnen voortbestaan. In 2021 werden voor het eerst sinds jaren jonge konijnen waargenomen op meer dan drie locaties in het Aekingerzand. Ook was er uitbreiding buiten de kerngedeeltes (sinds 2013 niet meer gezien). We vermoeden dat de hoge begrazingsdruk en droogte in voorgaande jaren een negatief effect hebben gehad op de konijnen door vermindering van voedselaanbod en dekking. Als komend voorjaar de tapuitenlocaties nog twee maanden met schapen begraasd worden, zal het middengebied worden overgeslagen om de konijnen meer kans te geven en variatie in het terrein te behouden.

Beheeradvies

De hoop is dat de populatie in het Aekingerzand uiteindelijk zo ver groeit, dat tapuiten zich in omliggende gebieden zullen vestigen. Een onderdeel van het project is daarom om enkele veelbelovende gebieden in Drenthe en Friesland nog geschikter te maken voor de tapuit. Dit betreft de gebieden Dellebuursterheide, Schaopedobbe, Dwingelderveld, Doldersummerveld en de Stoevert.

Dit jaar werden twee zingende mannetjes vastgesteld buiten het Aekingerzand. Het mannetje dat in 2018 in het Aekingerzand werd geboren en de afgelopen twee jaar een territorium had in het Dwingelderveld, zat opnieuw op die plek. Wederom zonder eega. Daarnaast zat opnieuw een ongepaard mannetje op de Ganzenpoel naast het Aekingerzand.

Begin 2021 hebben Stichting BioSFeer en Vogelbescherming Nederland schriftelijke adviezen opgesteld voor de vijf beoogde uitbreidingsgebieden, het Aekingerzand en de Ganzenpoel. In de adviezen staat per gebied omschreven hoe de inrichting en het beheer nog beter afgestemd kunnen worden op de tapuit en andere soorten met vergelijkbare habitateisen.

Nestgelegenheid

Om de verspreiding van de tapuit te vergemakkelijken en nestgelegenheid niet het knelpunt te laten zijn, worden jaarlijks kunstmatige nestholen gemaakt en onderhouden in het Aekingerzand en de beoogde uitbreidingsgebieden. De kunstmatige holen bestaan voornamelijk uit stukken PVC-pijp die in heuveltjes worden gestoken. Daarnaast zijn er uitgegraven holtes met een boomschijf erop. Maar ook natuurlijke holtes worden vaak verdiept, verstevigd of opnieuw vrij gemaakt. Dit jaar zat 86% van alle nesten in zulke al langer bekende of geheel kunstmatige holtes. In het voorjaar zijn in het Aekingerzand nog zo'n 25 extra holtes gemaakt, omdat er een veel hoger aantal terugkerende tapuiten werd verwacht. Hiervan werden toch een stuk of zeven bij het 1^e of 2^e broedsel in gebruik genomen. Leuk om te melden is dat ook witte kwikstaarten, gekraagde roodstaarten, koolmezen, muizen en padden gebruik maken van de gemaakte holtes.

Nestbescherming

Het beschermen van de nesten tegen predatoren door middel van gaas is een cruciaal onderdeel van het project. Vorig jaar konden – mede door de onverwacht grote recreatiedrukke in het gebied – niet alle nesten op tijd gevonden en beschermd worden. Daarom werd dit jaar extra aandacht besteed aan het vooraf goed klaarmaken van de materialen en werden holen die jaarlijks in gebruik zijn alvast beschermd. De vos heeft daardoor weinig kans gekregen en kon slechts één nest leeghalen, helaas wel met een broedende vrouw.

Er waren echter ook andere predatoren. De eerste verrassing was een boommarter, die maar liefst zeven beschermde nesten met vier daarop broedende vrouwen wist te verschalken. In voorgaande jaren kwam dit één of hooguit twee keer per jaar voor. Een ander type gaas en aanpassingen in de bevestiging bleken noodzakelijk om de marterachtige tegen te houden. Mocht dit exemplaar in 2022 nog aanwezig zijn, dan zal het dier veel minder kans krijgen. Tot slot heeft een adder door het gaas heen een nest met jonge tapuiten leeg gehaald. Deze soort werd al langer als predator vermoed, maar kon dit jaar voor het eerst op beeld worden vastgelegd. Hoe bijzonder is het dat er in Nederland nog boommarters en adders zijn die tapuit op het menu hebben staan...

Het verlies van vijf van de 35 broedende vrouwtjes is procentueel gelijk aan 2020 en toont maar weer aan dat het hard bergafwaarts kan gaan met deze populatie als er geen nestbescherming zou plaatsvinden.

Adder die net de derde jonge tapuit uit de nestholte heeft gehaald. Foto Stef Waasdorp.

Monitoring

Als onderdeel van het monitoringsprogramma werden de aantallen volwassen mannetjes en vrouwtjes geteld, het aantal eieren en aantal uitgevlogen jongen per nest en de vogels die sneuvelden door predatie of andere oorzaken.

Dit jaar droeg 83% van de tapuiten bij aankomst kleurringen. Dat is aan de lage kant en maakte het lastiger om ongeringde broedparen tijdig in de gaten krijgen tussen alle (ongeringde) doortrekkende tapuiten uit noordelijker broedgebieden. Dit jaar konden twee adulten worden gevangen en geringd en daarnaast alle jongen. Daarmee zal het ringpercentage in 2022 weer op peil zijn (>90%) en dit vergemakkelijkt het volgen van de populatie aanzienlijk.

Recreatie en voorlichting

Zonering en geleiding

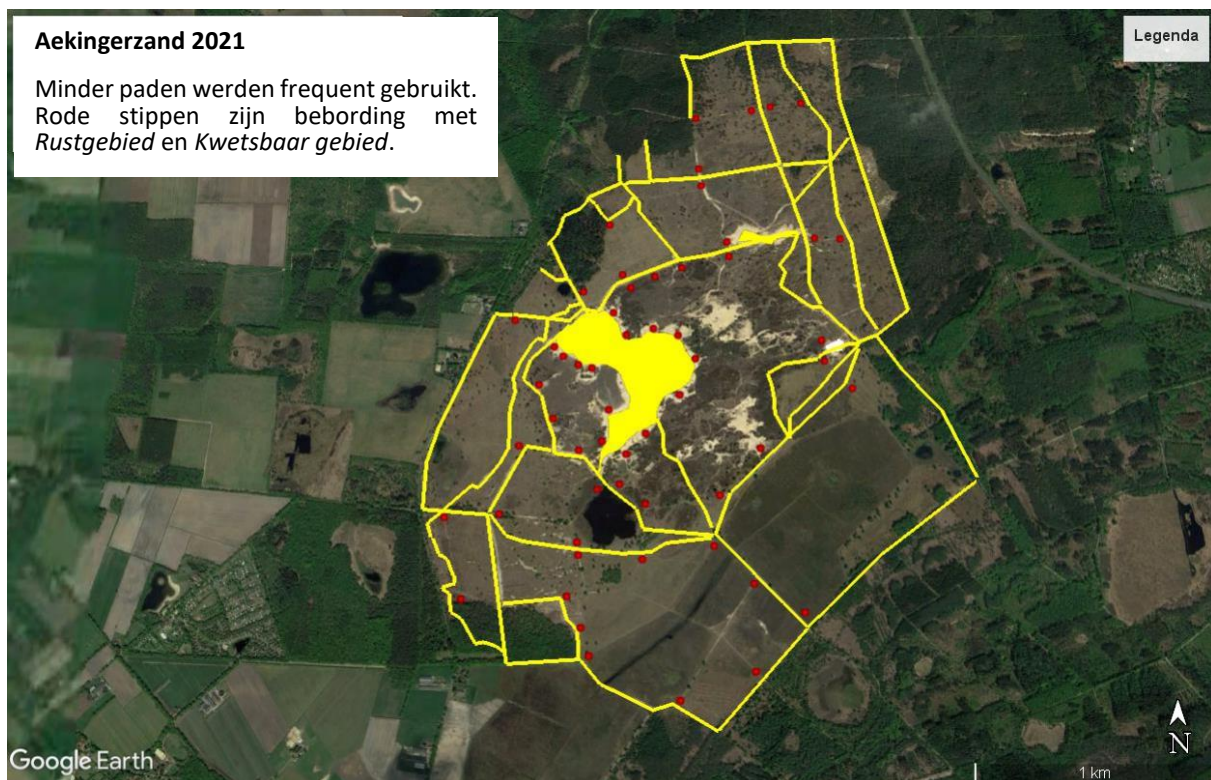
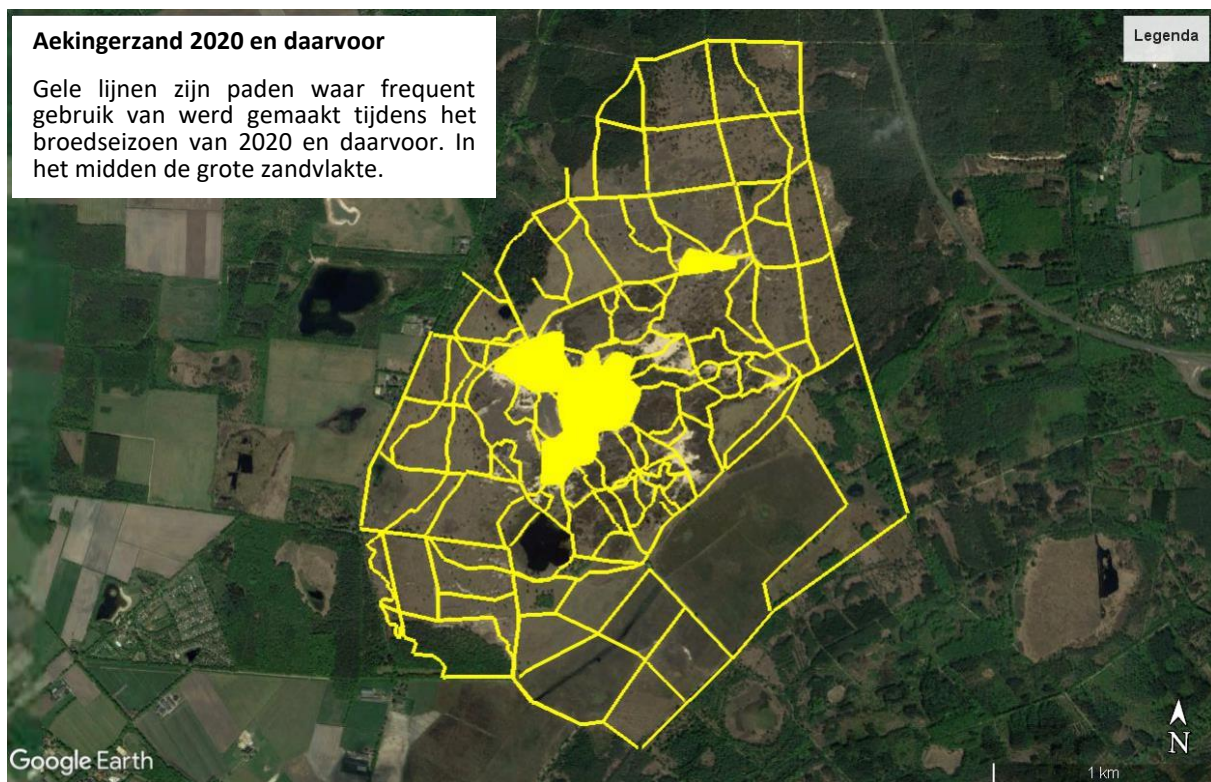
Net als vorig jaar was het in het Drents-Friese Wold erg druk met recreanten. Gelukkig was er veel geleerd van 2020. In het voorjaar werden 55 vaste borden geplaatst met daarop 'Rustgebied, niet betreden'. Daarnaast waren er 15 tijdelijke bordjes met 'Kwetsbaar gebied' om in te zetten waar nodig. Een deel van de paden werd afgesloten. Op de kaartjes (pag. 7) is de verandering in zonering ten opzichte van 2020 goed zichtbaar. Hoewel sommige bezoekers het jammer vonden dat ze niet meer overal konden lopen, gaf het merendeel aan het te waarderen dat de natuur op meer plekken voorrang krijgt. Veel bezoekers hadden zich geërgerd aan andere recreanten die overal doorheen gingen zonder oog te hebben voor kwetsbare planten en dieren. Er kwamen daarnaast duidelijk meer vogelaars op zoek naar de tapuit dan voorheen, waarschijnlijk door de extra aandacht die aan deze soort gegeven is.

De tapuit is geen soort die mensen tot op grote afstanden mijdt. Toch gaat frequente verstoring ten koste van de reproductie. Kostbare tijd die anders besteed zou worden aan het zoeken en brengen van voedsel, wordt nu besteed aan opletten en wachten op een rustig moment. De nieuwe zonering is voor de tapuit dan ook zeer positief en leverde ook voor andere soorten voordelen op. Zo kon niet alleen een extra 15% van de tapuitenparen in veel meer rust broeden, maar ook een extra 21% van de in totaal 65 paar boomleeuweriken. De veldleeuweriken kenden op verschillende plekken een beduidend beter broedresultaat en waren zelfs weer succesvol in de buurt van de uitkijktoren. Ransuilen broedden weer boven een voormalig druk pad en voor het eerst sinds 2010 was er weer een nestje van de kleine plevier op de zandvlakte. Door actieve bescherming zijn ook hiervan minstens twee jongen vliegvlug geworden.

Links: nest van de kleine plevier bijna vertrappt tijdens een fotoshoot.

Rechts: juveniel van de kleine plevier (bijna) vliegvlug. Foto's Stef Waasdorp.

Vershil in zonering van het Aekingerzand in 2021 (onder) en eerdere jaren (boven). Stef Waasdorp.

Toezicht en voorlichting

Om meer te kunnen doen aan toezicht en voorlichting zijn dit jaar tien vrijwillige boswachters gestart. Zij kregen informatie over de tapuit en andere broedvogels tijdens twee avondexcursies van Stef Waasdorp en medewerkers van Staatsbosbeheer. Dagelijks was Stef Waasdorp tussen 11 en 16 uur alert en sprak waar nodig mensen aan. In de weekenden kreeg hij daarbij hulp van de vrijwillige boswachters en deed de vaste BOA minstens een uur per dag de ronde.

Dagelijks werden tussen de vijf en vijftien honden waargenomen in het gebied, ondanks het geldende hondenverbod. Positief was wel dat deze voor het grootste deel op de drukker routes liepen en niet meer door het hele gebied. Er gingen twee nesten verloren door verstoring, waarvan één door een fotograaf die urenlang tegen een heuvel naast een tapuitennest heeft gezeten.

Zoals beschreven in het projectplan zijn dit voorjaar informatiepanelen ontworpen en geplaatst bij de belangrijkste ingangen naar het Aekingerzand. Op deze panelen staat informatie over de vogelsoorten van het gebied, waaronder de tapuit, met daarbij een duidelijk kader met gedrags- en toegangsregels (zie ook laatste pagina). Elwin van der Kolk maakte speciaal voor deze panelen een illustratie. De panelen vallen goed op en worden frequent gelezen.

Nieuw informatiepaneel bij toegang naar het Aekingerzand. Foto Stef Waasdorp.

Planning en budget

De uitvoering van het projectplan ligt op schema, zowel wat de planning als de kosten betreft. Een kleine wijziging ten opzichte van het projectplan is het aantal informatiepanelen dat is geplaatst. Doordat de panelen door Staatsbosbeheer in eigen beheer konden worden ontworpen en gedrukt, lagen de kosten beduidend lager dan vooraf ingeschat op basis van offertes. Daardoor konden er geen twee maar vijf panelen worden geplaatst, zodat nu bij elke belangrijke toegangsweg naar het Aekingerzand een bord staat.

Vervolg

Dit vijfjarige project loopt nog tot en met 2024. We kijken ernaar uit om gezamenlijk de inspanningen voor de tapuit voort te zetten en mooie resultaten te behalen.

Ruimte voor de tapuit op het Aekingerzand

Wij broeden hier

Op het Aekingerzand, oftewel de Kale Dunes, broeden bijzondere vogelsoorten zoals tapuit, boomleeuwerik en nachtzwaluw. Voor de tapuit is dit zelfs de enige broedplaats in het Nederlandse binnenland. Ook voor de boomleeuwerik en de nachtzwaluw is het Aekingerzand van groot belang. Al deze vogelsoorten maken hun nest op de grond of in ondiepe holtes. Dit maakt ze erg kwetsbaar. Regelmatig worden er nesten of broedholtes onbedoeld vertrappt door mensen of verstoord door honden. Daarom vragen we u om zich te houden aan de toegangsregels voor dit gebied en de vogels rust te geven, zowel in de broedtijd als daarbuiten.

Tapuit

Vooral het mannetje tapuit valt op als hij vanaf een duntopje zijn scherpe zang laat horen. Net als de witte kwikstaart en gekraagde roodstaart broedt de tapuit in holtes die bijvoorbeeld ontstaan onder rottende boomstobben. De tapuit kwam vroeger veel voor op heidevelden, maar is tegenwoordig zeldzaam. Buiten het Aekingerzand broedt de tapuit alleen nog in de dunes van Noord-Holland en de Waddeneilanden. Hij overwintert in Afrika en is vanaf begin april weer te zien.

Boomleeuwerik

De boomleeuwerik lijkt sterk op de veldleeuwerik, die hier ook broedt. De boomleeuwerik heeft een kortere staart en een meer gedrongen postuur. Ze brengen hun kroost groot in een open maar moeilijk zichtbaar nestje op de grond, vaak tegen graspolen aan of tussen oude heidestruiken. Soms op slechts enkele meters van het pad! Al vanaf half februari kun je op mooie dagen van zijn prachtig jubelende zang genieten. Die laat hij horen vanuit boomtoppen of tijdens langdurige zangvluchten.

Nachtzwaluw

De nachtzwaluw is misschien wel de wonderlijkste verschijning van de drie. Overdag rust hij op een tak of verscholen in de heide. Pas laat in de schemering wordt hij actief om op jacht te gaan naar grote insecten. De nachtzwaluw legt zijn eieren op de vrijwel kale grond, onzichtbaar voor een ongetraind oog. Nachtzwaluwen zijn goed herkenbaar aan hun 'zang': een sonore ratel die ze zittend op een tak laten horen. Eind april keren nachtzwaluwen terug uit Afrika in hun broedgebieden.

Recreëren en sporten in het Aekingerzand

De vogels en andere dieren die jaarrond in het Aekingerzand leven zijn erg kwetsbaar. Daarom vragen we u de hieronder staande regels in acht te nemen.

Honden

Tussen 1 maart en 1 september zijn honden op het Aekingerzand niet toegestaan. Buiten deze periode zijn ze toegestaan, mits aangelijnd en op de routes. Wanneer u een schaapskudde nadert dient u te wachten of om te keren.

Vliegeren en drones

Vliegeren of het vliegen met drones is op het Aekingerzand niet toegestaan.

Blijf op de aangegeven routes

Wandelen op het Aekingerzand is toegestaan op de gemarkeerde wandelroutes en de zandvlakte. Paardrijden mag alleen op de ruteroute. Fietzen en mountainbiken alleen op de fietspaden en de ATB-route.

Zandvlakte

De grote zandvlakte op het Aekingerzand is vrij toegankelijk voor publiek, maar er broeden ook vogels aan de randen van deze zandvlakte en langs de gemarkeerde routes. We vragen u daarom buiten deze uitgestrekte zandvlakte niet te gaan rusten of picknicken. We verwijzen u hiervoor naar de diverse (picknick)banken in en rond het gebied.

Toegankelijkheid

Het gebied is toegankelijk tussen zonsopkomst en zonsondergang.

De vogelrijkdom van het Aekingerzand is nog veel groter. Ook roodborsttapuit, graspleper, boompleper, geelgors en paapje verstoppen hun nesten in de heide. De grove dennetjes en sparren bieden nestgelegenheid aan kneu en zelfs grauwe klauwier. In de winter is het gebied in trek bij de klapekster en houtsnip.

Hartelijk dank voor uw medewerking!

provincie Fryslân
provincie Fryslân

provincie Drenthe